

SOBİCEVİ

(ö. 1161/1748)

Arapça sarf ve nahiv kitaplarıyla edebiyata dair bazı eserlere yazdığı şerhlerle tanınan Osmanlı âlimi.

Eskiden Aydın vilâyetine bağlı kaza merkezi iken günümüzde Koçarlı ilçesine bağlı bir köy olan Sobuca'da (Sobice) doğdu. Aydınî ve Rûmî nisbeleriyle de anılır. Adı kendi eserlerinin bazı nüshalarında Mehmed b. Ahmed, bazılarında ise Mehmed b. Mehmed b. Ahmed şeklinde geçer. Tahsili ve yaptığı görevler hakkında bilgi yoktur. Dil, edebiyat ve mantık konularında Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplar üzerine yaptığı çalışmalarıyla meşhur olup eserlerinin birçok nüshası vardır. *Fethu'l-esrâr*'ın 1148 (1735-36) tarihli bir nüshasındaki kayıtlardan (Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 607, vr. 1, 168), bu esere bir ta'likat yazdığı anlaşılan ve daha çok *İzhârü'l-esrâr, el-Kâfiye el-'Avâmîl*'in i'rablarına dair eserleriyle tanınan Zeynîzâde Hüseyin Efendi ile bu nüshayı istinsah eden Abdullah b. Hac Mehmed'in Sobicevî'nin öğrencileri olduğu anlaşılmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir, Sobicevî'nin çağdaşı Karabaşzâde Ahmed İzmirî'nin (ö. 1198/1784) siyer ve terâcime dair eserine atıfta bulunarak verdiği bilgiler çerçevesinde Sobicevî'nin Sobuca'ya birkaç kilometre mesafedeki Deköy'de medfun olduğunu ve mezar taşında, "Ziyaretten murâd olan duâdır / Bugün bana ise yarın sanadır" beytiyle 1161 (1748) tarihinin yer aldığını (*Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih*, s. 65; *Osmanlı Müellifleri*'ndeki [I, 343] 1261 tarihi baskı hatası olmalıdır), diğer bir yerde ise 1141'de (1728) öldüğünü kaydeder (*Osmanlı Müellifleri*, I, 255). İsmâil Paşa, Sobicevî'nin vefat yılı olarak bu iki tarihten başka (*İzâhu'l-meknûn*, II, 158; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 327) 1172 (1758-59) yılını da zikreder (*İzâhu'l-meknûn*, I, 96; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 332). Ancak bunlardan 1141 yılı *Fethu'l-esrâr*'ın müellif hattı nüshasındaki telifle (İzzet Koyunoğlu Müzesi Ktp., nr. 1161) diğer bazı nüshalarındaki istinsah tarihi (Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 391; Lâleli, nr. 3263), 1172 ise iki nüshasındaki (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 70; Yazma Bağışlar, nr. 1206) istinsah tarihidir.

Eserleri. 1. *Fethu'l-esrâr fi Kitâbi'l-İzhâr*. Birgivi'nin nahve dair *İzhârü'l-esrâr*'ı üzerine yapılan bir şerh olup 1141'de (1728)

tamamlanmıştır. *İzhâr*'a dair yazılan diğer şerhlere nisbetle orta hacimde bir çalışma olan ve günümüze birçok yazması ulaşan eserin müellif hattı nüshası Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1161). Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1141, 1145, 1148 istinsah tarihini taşıyan nüshaları vardır (Hafîd Efendi, nr. 391; Lâleli, nr. 3263; Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 607, 608). Birgivi'nin metnini açıklarken bazan yeni örnekler ekleyen ve onun misallerini tamamlayan Sobicevî gereksiz ayrıntılara yer vermemiş, zaman zaman kendi görüşlerini de zikretmiştir. Eser ayrıca basılmıştır (İstanbul 1326). 2. *Mirşâdü'l-hâdi 'ale'l-Hevâdi*. Nüreddin Hamza b. Turgut Aydınî'nin, Hatîb el-Kazvî'nin *Telhîşü'l-Miftâh*'ını ihtisar ettiği *el-Mesâlik*'e yine kendisinin yazdığı *el-Hevâdi* adlı şerhin hâşiyesidir (İÜ Ktp., AY, nr. 3670, müellif hattı; Burdur İl Halk Ktp., nr. 1753; Giresun İl Halk Ktp., nr. 1229/3; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 501; İzmir Millî Ktp., nr. 1165; Samsun Gazi Ktp., nr. 116; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 2455, 4520; Fâtih, nr. 4578; Vehbi Efendi, nr. 1814). 3. *Keşfü'l-'inâye fi mesâ'ili'l-Kifâye*. Birgivi'nin sarfa dair *Kifâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin şerhidir (Âtıf Efendi Ktp., Âtıf Efendi, nr. 2631; Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 2745; MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 527). 4. *Şerhu'l-Mağsûd*. Osmanlı medreselerinde okutulan sarfa dair metnin şerhidir (Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 9829, 9905; Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 709/3). 5. *Mefhûm-ı İsâgûcî*. Esirüddin el-Ebherî'nin *İsâgûcî* adlı mantık kitabına yazılan Türkçe bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4759, vr. 57-70). 6. *Mefhûm-ı Risâle-i Alâka*. Mahmûd b. Abdullah Antâkî'nin mecaz alâkalarına dair risâlesi için kaleme alınan Türkçe bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5885/1, Fâtih, nr. 3239/3, 4755/1; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 523/2; İzmir Millî Ktp., nr. 132). 7. *Mefhûm-ı Risâle-i Ferîde*. Ebû'l-Kâsim es-Semerkindî'nin *el-Ferîde fi'l-isti'âre ve'l-mecâz* adlı eseri üzerine yapılmış Türkçe bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3239, 4755; Âşır Efendi, nr. 800; A. Tekelioğlu, nr. 891). 8. *Mefhûm-ı Velediyeye*. Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin münazara ilmine dair *er-Risâletü'l-Velediyeye* adlı eserinin Türkçe şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4756). 9. *Risâletü'l-İstifâre* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4720, vr. 4-10; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 5545; Konya Akşehir İlçe Halk Ktp., nr. 476). Bu eser üzerine Ka-

ratepli Hüseyin b. Mustafa Aydınî bir şerh yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4720, vr. 21^a-79^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 478; Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etbbânın Terâcim-i Ahvâlî*, İzmir 1324, s. 65; a.mlf., *Osmanlı Müellifleri*, I, 255, 343; Asaf Gökbel – Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, İstanbul 1936, I, 111; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 657; *İzâhu'l-meknûn*, I, 96; II, 158; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 327, 332; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VIII, 269; XI, 182; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi: Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrîsâtındaki Yeri*, İstanbul 1992, s. 143, 166; *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-'âlem* (haz. Ali Rıza Karabulut – Ahmet Turan Karabulut), Kayseri, ts. (Mektebe Yayınları), V, 3050; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbul ve Ânâtûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [basıkı yeri ve tarihi yok], III, 1318-1319.

MUSTAFA ÖNCÜ

SOFA KÖŞKÜ

Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda XVIII. yüzyıla ait köşk (bk. TOPKAPI SARAYI).

SOFTA

Osmanlılar'da medrese talebeleri için kullanılan bir terim.

Farsça'da "yanmış, tutuşmuş" anlamına gelen *sûhte* kelimesi, Osmanlı devrinde medrese öğrencileri için onların ilim aşkıyla yanmış tutuşmuş olmalarına izâfeten kullanılmıştır. Bu terim zamanla *softa* şeklini almıştır. *Softa* kelimesi, Osmanlılar'da XVI. yüzyılda kullanılmaya başlanmış olup (BA, MD, nr. 3, hk. 17) imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir (*Mir'ât-ı Hakikat*, s. 92-93).

Osmanlı eğitiminde sıbyan mektebini bitiren bir talebe on iki-on beş yaşlarında iken medreseye girerek *softa* olur ve medrese öğrenimi başlardı. *Softalar* "mukaddimât-ı ulûm" (mebânî-i ulûm) denilen Arapça sarf, nahiv, mantık ve âdâbü'l-bahs gibi muhtasarat derslerini okuduktan sonra müderristen aldıkları başarı belgesiyle (temesûk) bir üst medreseye devam ederlerdi. Bundan sonra sırasıyla *hâşiye-i Tecrid*, *miftâh*, kırklı ve ellili (hâriç ve dâhil) medreselerdeki öğrenimlerini üç yıl gibi bir sürede tamamlayınca Sahn-ı Semân Medresesi'ne girerek dânişmend olurlardı. *Tecrûbe* sahibi dânişmendler (mu'îd) aynı zamanda *softalara* ders okuturdu.

Softaların tahsil gördükleri medreseler orta dereceli öğretim kurumlarıydı ve bun-

lar Osmanlı coğrafyasında en yaygın olan medreselerdi. Ayrıca Fâtiḥ Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı Semân medreselerine öğrenci yetiştiren sekiz tetimme medresesinin öğrencilerine de softa adı verilmekteydi. Tetimmelerin bir diğer adı olan mûsile-i Sahn softaların eğitim gördükleri medreselerin seviyesini göstermektedir. Mûsile-i Sahn "sahna götüren, ulaştırın" mânasına gelmektedir. Sahn medreseleri yüksek dereceli medreseler olduğuna göre softaların eğitim gördükleri tetimme medreselerini de orta dereceli medreseler olarak görmek mümkündür (Unan, s. 66). Softalar, medreselerin fizikî yapısına göre iki kişilik veya daha fazla gruplar halinde hücrelerde kalırlar, yemeklerini imaretten yerler, dânişmend olunca da oda sahibi olurlardı (*Fâtiḥ Mehmet II. Vakfiyeleri*, I, 257). Ayrıca bütün giderlerinin karşılanması yanında medresenin vakfından harçlık da alırlardı (*Ramazanoğlu Halil Bey Oğlu Pirî Paşa Vakfiyesi*, VGMA, nr. 646/4, 8).

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı medreselerinin tecdrici bir bozulmanın içine girdiği genellikle kabul edilir. Bazı Osmanlı müellifleri, medreselerin kânûn-ı kadîme aykırı uygulamalardan dolayı yavaş yavaş bozulmaya başladığı, bunun hem müderris hem tedrisat hem de talebelere yansıdığı konusunda birleşir. Bunlara göre medreselerde yüksek seviyeli ulemâ çocuklarına haksız imtiyazların sağlanması, ilmiye yolunda yükselmenin rüşvet ve iltimasla mümkün hale gelmesi (Âlî Mustafa Efendi, s. 80), tedrisattan aklî ve riyâzî ilimlerin kaldırılması (Kâtib Çelebi, s. 10-11) ve nihayet kapasitenin üzerinde talebenin kabul edilmesi klasik medrese geleniğini bozmuştur (Koçi Bey, s. 10-11). Medreselerin bozulmasında sosyal ve ekonomik etkenlerin de rolü vardı. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısına doğru medrese talebeleri arasında büyük bir kargaşa yaşanmaya başlanmıştır.

Aynı dönemde Anadolu'da ve Rumeli'de ortaya çıkan büyük sosyal gerginlik softalara da yansdı. Bozulan ekonomik yapı, genç nüfusta görülen artış bu gerginliği daha da körükledi. Kırsal kesimdeki gençler yatılı ve burslu olan medreselere sığındı, medreseler işsiz güçsüzlerin geçim yeri haline geldi. Kapasitenin üstünde öğrenciyle dolan medreselerde eğitim ve öğretimin kalitesi düştü. Bu kargaşa ortamından dolayı uzun süre medreseden dışarı çıkamamak ve mezuniyet sonrası işsiz kalmak talebelerin psikolojisini boza-

rak onları suça itti. Celâli isyanlarının da etkisiyle gayri memnun bir kısım softa bir araya gelip çeşitli sayıda kişilerden oluşan bölükler halinde çeteler kurdu (BA, MD, nr. 12, hk. 925, 1190, 1216). "Softa şekaveti" denilen bu hareketi Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid'in taht mücadeleleri, Osmanlı-İran ve Avusturya savaşları sebebiyle Celâli'le bağlantılı olarak yüzyılın sonuna kadar sürdü (Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 253-281). Bu süreçte âsi softa tâifesi halk üzerinde baskı kurarak köyleri, kasabaları yağmaladı; cer, nezir ve kurban adıyla para (salgın / salma) topladı (BA, MD, nr. 12, hk. 204).

Osmanlı Devleti softa isyanlarını önlemek ve medreseleri islah etmek için pek çok hüküm, ferman ve nizamnâme yayınladı. Medreselerde derslere devam ve derslerde bir müfredatın takip edilmesi bağlamında bir dizi islahat yapıldı (Baltacı, s. 37-42). Ancak softalar XVI. yüzyıldan sonra da başta İstanbul, Bursa ve Edirne gibi daha çok birlikte hareket edebilme imkânını buldukları merkezlerde her fırsatta şehir içi siyasî ve içtimâî hareketlere karışmayı sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında softaların yapılan reformlara karşı direnmesi sebebiyle "ham softa" deyimini literatüre girmiştir. Bugünkü Türkçe'de softa kelimesiyle bir görüşe, bir inancı körü körüne bağlanan kimse kastedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâtiḥ Mehmet II. Vakfiyeleri (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938, I, 257; *Ramazanoğlu Halil Bey Oğlu Pirî Paşa Vakfiyesi*, 1539-1555, VGMA, nr. 646/4, 8; Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-aḥbâr II: Fâtiḥ Sultân Mehmed Devri: 1451-1481* (haz. M. Hüdaî Şentürk), Ankara 2003, s. 80; Koçi Bey, *Risâle*, London 1277, s. 10-11; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'le-hak*, İstanbul 1306, s. 9-11; Cevdet, *Tarih*, I, 109; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 92-93; Ahmed Refik [Altınay], *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, İstanbul 1333, s. 50-51; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 12-13; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 37-42; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyanları*, İstanbul 1995, s. 253-281; a.m.f., "Türkiye Tarihinde İçtimâî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyanları", *İFM*, XI/1-4 (1950), s. 361-387; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtiḥ Külliyesi*, Ankara 2003, s. 66; Tahsin Yazıcı, "Softa", *İA*, X, 735-736; C. E. Bosworth, "Softa", *EP²* (İng.), IX, 702.

MUSTAFA ALKAN

SOFU

(bk. SÜFİ).

SOFULAR CAMİİ

(bk. DÂRÜLHADİS CAMİİ).

SOFUOĞLU, Mehmet (1923-1987)

Tefsir hocası,
Şaḫîḥ-i Buhârî ve Şaḫîḥ-i Müslim
mütercimi.

Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğdu. Babası Molla Ali, annesi Esma Hanım'dır. İlk öğrenimini Nazilli'de bitirdi, 1947'de Afyon Lisesi'nden mezun oldu. Kendi gayretiyle Kur'an ve Arapça derslerine devam etti. Nazilli'de Hâfız Osman Efendi'den tecvid dersleri aldı. Ayrıca Ârif Efendi'den emsile, Tavaslı Tâhir Efendi'den *el-^çAvâmil* ve *İzhâr*'ı okudu. Askerlik görevini yedek subay olarak yaptıktan sonra 1949 yılında yeni açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldu. 1953'te burayı bitirince İstanbul İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliğine tayin edildi. İstanbul'da ilim adamlarından faydalanma imkânı bulan Sofuoğlu, Hasan Basri Çantay'dan Arap edebiyatı ve Arapça'dan Türkçe'ye tercüme teknikleri konusunda ders aldı. Millî Eğitim Bakanlığı'ndan izinli olarak 1956 yılında Bağdat'a gitti. Edebiyat Fakültesi'nde (Külliyetü'l-âdâb ve'l-ulûm) Arapça derslerine devam etti. Bağdat'ta Ebû Şâkir Muhammed Fuâd el-Âlûsî'den *Şaḫîḥ-i Müslim*'i okudu. 1957'de hac görevini yerine getirdi. 1958'de İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndaki görevine döndü. 1961'de İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir öğretmenliğine tayin edildi. 1966-1970 yıllarında burada müdür yardımcısı olarak da görev yapan Mehmet Sofuoğlu kendi isteğiyle emekliye ayrıldığı 1983 yılına kadar fakülteye dönüşen kurumda tefsir hocalığına devam etti. Kısa bir süre hadis derslerine de girdi. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığı boyunca metin olarak *Celâleyn* ve Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzil*'ini okuttu. Her yıl bir bölümünü ders programına almak suretiyle *Celâleyn* tefsirinin tamamını üç defa okuttuğunu otobiyografisinde kaydetmektedir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin hazırlık çalışmalarında bulunan ve halen mesai veren pek çok ilim adamı, araştırmacı ve yardımcı eleman onun öğrencisi olmuştur. Mehmet Sofuoğlu 10 Mayıs 1987'de vefat etti; cenaze namazı görev yaptığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde kılındıktan sonra Ka-